

Затверджено на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права
від 30 серпня 2023 р., протокол № 1

Зав. кафедри _____ Адамович С.В.

**ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ЕКЗАМЕНУ
З НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЗАГАЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ПРАВНИЧІ КОМПЕТЕНТНОСТІ»
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ
ОСВІТЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 081 ПРАВО
ОПІ «МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО»
(II семестр 2023-2024 н. р.)**

**Тема 1. Основні закони та операції формальної логіки як інструменти
аналітичного мислення**

Поняття, типи (види) та роль мислення в пізнанні. Процес мислення та його внутрішня структура. Єдність чуттєвого пізнання та абстрактного мислення. Специфіка юридичного мислення.

Логічна форма (структура) як засіб зв'язку елементів думки між собою. Формалізація як метод дослідження структури міркування: його суть, можливості та межі застосування. Основні логічні форми: поняття, судження, умовивід. Співвідношення між змістовною та формальною сторонами правильного мислення.

Проблема співвідношення мислення, міркування і мови. Поняття, функції та типи мови. Природні та штучні мови. Логічний аналіз мови як спосіб вияву логічних форм та структур. Основні аспекти мови: семантика, синтаксис, прагматика. Логіко-семантичний аналіз мови. Семіотичний підхід до мови. Значення і смисл. Види смислів. Мова, мова логіки та метамова права і юридичної науки.

Загальна характеристика судження. Судження, речення та висловлювання. Логічне значення суджень. Класифікація суджень. Прості та складні судження. Категоричні та некатегоричні судження. Модальні судження та їх види. Деонтична модальність та формальний аналіз норм права. Пізнавальне та практичне значення суджень у практичній діяльності юристів.

Поняття та види складних суджень (висловлювань). Логіка висловлювань (пропозиційна логіка) як базова логічна теорія. Виклад складних суджень мовою логіки висловлювань. Логічні сполучники. Вираження логічних сполучників у природній мові. Заперечення. Кон'юнкція. Диз'юнкція (строга і нестрога). Імплікація. Еквіваленція. Формули складних суджень. Логічний аналіз висловлювань. Умовні та розділові судження. Умови істинності складних висловлювань та визначення їх логічного значення за допомогою таблиць (матриць) істинності. Логічні відношення між складними судженнями. Методи встановлення істинності складних висловлювань.

Принципи правильного мислення (визначеність, послідовність, несуперечливість та обґрунтованість). Поняття та загальна характеристика закону формальної логіки. Закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього, закон достатньої підстави як основні закони логіки. Зміст, вимоги, умови дії, функції, значення основних законів логіки та типові логічні помилки при їх порушенні. Інші закони формальної логіки (комутативний закон, асоціативний закон, дистрибутивний закон, закон ідемпотентності, закон поглинання, закони виключення констант і змінних, закон подвійного заперечення, закони де Моргана, закони простої та складної контрапозиції, закони виразу одних сполучників через інші, закон силісму, закон виключення, закон виявлення) та їх значення в логіці висловлювань. Еквівалентні перетворення формул логіки висловлювань. Кон'юнктивна та диз'юнктивна нормальні форми. Взаємозв'язок законів мислення. Істинність і формальна правильність

міркування. Значення законів логіки для юриспруденції.

Тема 2. Логічний аналіз поняття та елементи теорії множин

Поняття як форма думки. Уявлення, поняття, слово. Основні логічні засоби формування поняття: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення. Мовні засоби вираження поняття. Загальна характеристика імені. Структура значення імені: предметне значення (денотат, екстенціонал) і смислове значення (сми́сл, інтенціонал). Імена та поняття. Поняття та слово. Терміни. Роль поняття у пізнанні. Значимість логічного аналізу понять для теоретичної і практичної діяльності юриста.

Логічна структура поняття. Зміст поняття. Види ознак предмета думки. Предикат як знакова форма фіксації змісту поняття. Родові та видові ознаки. Зміст поняття як система суттєвих ознак. Обсяг поняття. Елементи теорії множин. Множини (класи), типи множин, підмножини і елементи множини (індивіди класів). Обсяг поняття як множина. Закон зворотного відношення між обсягом та змістом поняття.

Види поняття. Види поняття за обсягом (екстенціональна характеристика поняття). Нульові поняття: хибні, гіпотетичні та необхідні. Ненульові поняття: універсальні, загальні та одиничні, збірні та незбірні. Види поняття за змістом (інтенціональна характеристика поняття). Конкретні та абстрактні, співвідносні та безвідносні, позитивні та негативні поняття.

Логічні відношення між поняттями. Порівнювані та непорівнювані, сумісні та несумісні поняття. Типи сумісності: рівнозначність (тотожність), перехрещення, підпорядкування. Типи несумісності: співпідпорядкування, протилежність (контрарність), суперечність (контрадикторність), доповнення (комплементарність). Використання кіл Ейлера для графічного зображення відношень між поняттями.

Загальна характеристика логічних операцій над поняттями. Узагальнення та обмеження поняття. Визначення (дефініція) поняття як логічна операція. Структурні елементи визначення поняття. Види визначення поняття. Реальні та номінальні визначення поняття. Правила та можливі помилки при визначенні поняття. Прийоми, подібні до визначення поняття (опис, характеристика, порівняння, розрізнення, остенсивне визначення). Значення дефініцій в юриспруденції. Операції над множинами. Операції над обсягами (класами) поняття: об'єднання (складання) обсягів поняття, перехрещення (множення) обсягів поняття, доповнення та різниця (віднімання) обсягів поняття. Основні закони логіки множин (класів). Поділ поняття як логічна операція. Структурні елементи операції поділу поняття (ділене поняття, члени поділу, підстава поділу). Види поділу поняття (поділ за видозмінюваною ознакою та дихотомічний поділ). Мереологічний поділ (розчленування цілого на частини). Правила поділу поняття та можливі помилки при їх порушенні. Класифікація та її види (природна і штучна). Загальнонаукове значення поділу та класифікації поняття.

Тема 3. Використання елементарних математичних знань в аналітичному мисленні

Натуральні числа та операції з ними. Дробові числа (звичайні та десяткові дроби) та операції з ними. Середнє арифметичне та відсотки. Подільність натуральних чисел. Відношення і пропорції. Раціональні числа та операції з ними. Властивості математичних операцій.

Формалізація змісту тверджень у вигляді схем, таблиць, графіків.

Загальне розуміння послідовності та числових послідовностей. Арифметична прогресія. Геометрична прогресія.

Елементи комбінаторики, теорії ймовірностей і математичної статистики. Основні правила комбінаторики. Комбінаторні правила суми та добутку. Перестановки, розміщення, комбінації. Аксиоми теорії ймовірностей. Умовна ймовірність. Незалежні події. Випадкова

величина. Частота та ймовірність випадкової події. Математичне сподівання випадкової величини. Статистичний аналіз даних.

Тема 4. Логіка дедуктивних міркувань

Логічна структура простого судження (суб'єкт, предикат, зв'язка, квантор). Роль контексту у визначенні суб'єкта і предиката судження. Види простих категоричних суджень за характером предиката: атрибутивні судження, судження входження до класу, судження існування (екзистенційні), судження з відношенням (релятивні). Визначені та невизначені судження. Виділяючі та виключаючі судження. Судження з простими і складними предикатами. Види простих суджень за якістю (стверджувальні та заперечувальні) та кількістю (загальні й одиничні, загальні та часткові). Загально-стверджувальні, частково-стверджувальні, загально-заперечні і частково-заперечні судження.

Логічні відношення між простими судженнями. Порівнювані та непорівнювані судження. Відношення сумісності суджень: тотожність (еквівалентність), перехрещення (частковий збіг), підпорядкування (логічне слідування). Відношення несумісності суджень: суперечність (контрадикторність), протилежність (контрарність), під протилежність (субконтрарність).

Поняття про квантор, види кванторів. Розподіленість термінів у простих судженнях (правила розподіленості та кругові схеми відношень між термінами в простих судженнях). Логічний квадрат. Види відношень між простими судженнями за логічним квадратом. Аналіз суджень за допомогою логіки предикатів.

Поняття та загальна характеристика умовиводу. Логічна структура умовиводу: посилка (підстава), вивідне знання (логічний наслідок). Умовивід та судження. Види знань, що містяться в умовиводі. Обґрунтовуючі знання (наукова основа). Форми і види умовиводів. Поняття необхідного (дедуктивного) та імовірнісного (недедуктивного) умовиводу. Дедуктивні та індуктивні умовиводи. Принцип логічного слідування в умовиводах. Умови істинності висновку в умовиводі. Види умовиводів за структурною відмінністю: дедукція, індукція, традукція (аналогія). Демонстративні та недемонстративні умовиводи. Безпосередні та опосередковані умовиводи.

Поняття дедуктивного умовиводу та його логічна структура. Аксиома дедукції. Умови визначення істинності дедуктивних умовиводів. Правильний та неправильний умовиводи. Прості і складні дедуктивні умовиводи.

Безпосередні умовиводи: структура та характер висновку. Види безпосередніх умовиводів та способи їх побудови. Перетворення (обверсія) та його правила. Обернення (конверсія) та його правила. Протиставлення (контрапозиція) та його правила. Умовиводи за логічним квадратом. Умовиводи з модальних суджень.

Загальна характеристика опосередкованих умовиводів, їх види. Простий категоричний силлогізм. Структура та форма категоричного силлогізму. Аксиома та загальні правила простого категоричного силлогізму. Фігури та модуси категоричного силлогізму. Спеціальні правила фігур простого категоричного силлогізму та їх обґрунтування. Правильні модуси фігур простого категоричного силлогізму та їх виведення. Добір правильних модусів за допомогою кіл Ейлера. Застосування аналітичних таблиць для обґрунтування силлогістичних висновків. Категоричний силлогізм із судженнями, що виділяють. Висновки із суджень з відношеннями. Логічні помилки в силлогізмах. Умовиводи логіки предикатів. Умовиводи із суджень з відношеннями.

Умовиводи зі складними судженнями. Поняття та типологія умовиводів (силлогізмів) логіки висловлювань. Умовні силлогізми. Суто умовний силлогізм: схема і правило отримання висновку. Умовно-категоричний силлогізм: схема, правила отримання висновку і модуси. Можливі помилки в розділово-категоричних умовиводах. Еквівалентно-категоричний силлогізм: схеми правильної побудови. Розділовий умовивід. Розділово-категоричний силлогізм: правило побудови і схеми висновку. Умовно-розділові (лематичні) силлогізми: схеми побудови, правила і види (конструктивна та деструктивна дилеми). Можливі помилки в умовно-розділових умовиводах.

Ентимема (скорочений силлогізм). Види ентимем. Полісиллогізм: структура і види.

Скорочені і складноскорочені силогізми (сорити та епіхейреми). Дедукція і редукція. Пізнавальна роль дедукції. Значення дедукції для юридичної практики.

Тема 5. Недедуктивні міркування в логіці

Загальна характеристика та види недедуктивних (імовірнісних) умовиводів. Математична та логічна ймовірність. Ступені ймовірності. Неправильні модуси умовних і розділових силогізмів та їх значення для пізнання.

Індуктивні умовиводи. Логічна природа індукції. Об'єктивні підстави індуктивних умовиводів. Структура та види індуктивних умовиводів. Повна та неповна індукція. Сутність та пізнавальна роль повної індукції. Характеристика та види неповної індукції. Популярна індукція. Умови підвищення ступеня ймовірності індуктивного висновку.

Індуктивні методи встановлення причинних зв'язків. Спостереження та експеримент, їх роль у дослідженні причинних зв'язків. Редукція у встановленні причинних зв'язків. Статистичні узагальнення. Індуктивна природа статистичних узагальнень. Популяція, приклад і частота ознаки. Помилки в індуктивних умовиводах. Взаємозв'язок індукції та дедукції.

Умовиводи за аналогією (традукція). Логічна природа, об'єктивна основа і сутність умовиводів за аналогією. Структура умовиводу за аналогією: судження про наявність основи у зразка; судження про наявність основи у суб'єкта; судження про наявність переносної ознаки у зразка; судження про наявність переносної ознаки у суб'єкта. Види умовиводів за аналогією (аналогія властивостей, аналогія відношень). Умови, що підвищують ступінь імовірності висновків за аналогією. Логічні правила умовиводу за аналогією. Роль та місце аналогії в логічному мисленні. Умови підвищення ефективності аналогій. Аналогія та моделювання. Історичні аналогії та паралелі.

Тема 6. Логічні основи теорії аргументації

Сутність логічної аргументації. Доказовість як необхідна умова розвитку науки. Факти і аргументи. Перекопливість аргументації. Співвідношення аргументації та логічного обґрунтування знання. Співвідношення доведення і аргументації, спростування і критики. Типи та види аргументації. Доказова та недоказова аргументація. Пояснення і передбачення як види логічного обґрунтування знання.

Поняття, сутність і значення доведення. Доведення та умовивід. Логічна структура доведення (теза, аргументи, демонстрація). Види доведення за формою умовиводів, в яких здійснюються доведення: дедуктивне доведення, індуктивне доведення. Генетичне доведення та його методи. Види доведення (пряме та непряме). Види непрямого доведення (апагогічне, розділове). Правила доведення та можливі логічні помилки (правила і помилки стосовно тези, аргументів, демонстрації). Пряме і непряме доведення висновку логіки висловлювань. Метод аналітичних таблиць.

Критика та її види. Критика тези. Критика аргументів, критика демонстрації. Конструктивна та деструктивна критика. Спростування як окремий випадок критики. Поняття, сутність та структура спростування. Зв'язок спростування та доведення. Методи та види спростування. Спростування тези, аргументів та демонстрації.

Паралогізми, софізми, парадокси, апорії, антиномії в пізнанні, їх види та методи усунення або розв'язання.

Гіпотеза як форма пізнання. Логічна природа, структура та об'єктивна основа гіпотези. Види гіпотез, їх характеристика, логічна природа та роль у пізнанні (загальні і часткові, описові й пояснювальні, ретроспективні, превентивні та прогностичні гіпотези). Поняття робочої гіпотези. Конкуруючі гіпотези в науці. Гіпотеза та версія. Особливості версій. Побудова гіпотези, її доведення та спростування. Етапи розробки гіпотези. Критерії відбору гіпотез. Роль аналізу та синтезу, умовиводів та емпіричного досвіду при побудові гіпотез. Логіко-методологічні вимоги до гіпотези. Гіпотетико-дедуктивний метод.

Доведення гіпотези: пряме й непряме. Способи доведення гіпотези. Зміна ступеня ймовірності гіпотези. Спростування гіпотези. Спростування гіпотези шляхом фальсифікації наслідків. Повне та часткове спростування гіпотез. Умови перетворення гіпотези на

достовірне знання. Гіпотези в юридичному пізнанні.

Тема 7. Мовленнєва комунікація та критичне мислення

Природа, компоненти і форми комунікації. Сутність і природа спілкування і комунікації. Функції спілкування. Типи спілкування. Моделі комунікації. Компоненти та засоби комунікації. Канали комунікації. Комунікативний шум. Вербальні компоненти спілкування. Розуміння мови та мовлення. Невербальні компоненти спілкування. Ситуативний контекст спілкування. Зворотний зв'язок у комунікації. Форми мовного спілкування. Діалог та полілог. Породження і сприйняття мовлення як основа комунікації. Загальна характеристика складових комунікативного акту Сутність комунікативного акту. Прагматичні аспекти комунікації. Компоненти комунікативного акту, пов'язані з учасниками спілкування. Комунікативні інтенції. Стратегії мовленнєвого спілкування. Мовна та комунікативна компетенція мовців.

Засоби мовного коду в комунікації. Складові комунікативного акту, пов'язані з мовним кодом. Дискурс як процес і найзагальніша категорія організації мовного коду в спілкуванні. Складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення і ситуацією спілкування. Стил спілкування. Мовна особистість у комунікації. Усне і писемне спілкування. Функціональний стиль мовлення. Комунікативно-риторичні якості мовлення. Етикет мовленнєвого спілкування. Регістр як категорія комунікації. Тональність як складова мовленнєвого спілкування. Атмосфера спілкування. Комунікативні девіації (невдачі). Міжкультурна комунікація.

Тема 8. Основи теорії дискурсу

Поняття дискурсу. Дискурс і текст. Дискурс і мова. Дискурс і діалог. Типи, модуси, жанри і функціональні стилі дискурсу. Текст як результат і одиниця комунікації. Типологія текстів. Інформація в дискурсах і текстах. Структура дискурсу і тексту. Мовленнєвий акт у структурі повідомлення. Засоби дискурсу та мовленнєвого впливу. Фонетичні аспекти дискурсу. Лексичні засоби виразності дискурсу. Синтаксичні засоби виразності дискурсу. Перформативи і констативи. Імплікації та імплікатури дискурсу. Непрямий мовленнєвий акт. Імпліцитна інформація в комунікативних актах. Зіставлення пресупозицій та інших типів імпліцитної інформації. Категорія авторитетності в дискурсі. Проблема авторства дискурсу і тексту. Дискурсивний час. Темпоральність, аспектуальність, таксис. Дейксис. Анафоричні відношення. Визначеність і невизначеність. Невербальні засоби дискурсу. Інтертекстуальність дискурсу. Прецедентні тексти. Гіпертекст.

Софістика, еристика, діалектика, риторика, поетика як різні парадигми дискурсу та аргументації. Комунікативно-прагматичний контекст аргументації. Аргументація як особливий вид комунікації. Аргументація в процесі комунікації. Доведення і переконливість. Сутність суперечки. Види суперечки. Раціональна та нераціональна суперечка. Класифікація, основні принципи і правила ведення суперечки. Диспут, дебати, дискусія, полеміка. Стратегія і тактика суперечки. Коректні і некоректні прийоми в суперечках. Логічний аналіз запитань і відповідей.

Підготував:

доцент кафедри теорії та історії держави і права _____

Андріюк В.В.